
DANE ZAJC

Vidékem szépsége

A vidék, ahol a gyermekkor lejátszódott, szép. Az egyik legszebb, amit valaha láttam. A természet és az ember pedig két csillag, amelyek egymástól elszakadtak. Ezért vidékem szépsége számomra mindig valamiféle föld alatti borzalmakat jelent. Azért, mert ezen az igazságtalanul szép vidéken olyan események mentek végbe, melyek teljes életemre kihatással voltak és persze ezzel együtt az élet bánásmódjára is.

Az, ami csapást mért a gyermekkorra, következményeit tekintve felmérhetetlen. A halállal érkezett, a makacs kaszással. Aztán pedig lángokkal, melyek a halál testvérei. Majd pedig az idővel, amely először dülva söpört végig mindenben és aztán emberfeletti módon mindazt, amit szétdúlt, rendbe hozott.

Ezzel azt szeretném kifejezni, hogy szép gyermekkorban volt részem. Hogy mégis olyan gyermekkori élmények indultak bennem bomlásnak, amelyek sötétek és nem voltak mindennapiak, amelyek olyan értelemben általánosak, miszerint minden élet a halállal végződik. Sokáig sejtelmem se volt arról, hogy ezek az élmények nagyon is erősek lehetnek, hogy egyáltalán képesek volnának hatáskörükből kiereszteni a tétova életet, amelyet egy felnőtt ember szokott leélni.

Kegyetlenségeket éltem át, amelyek olyan rejtelmek elé állítottak, amelyeket gyermeki értelmem se hogyan sem tudott megoldani. Úgy maradtak meg bennem, mint megoldatlan ellentmondások, amelyek körém fonódtak, úgyhogy nem tudok a tényekre olyan emberi szemekkel tekinteni, mint azok, akik normális emberi körülmények között nőttek fel. Egy biztos: a félelem, amely a gyermeki játékok közé belopózott, megjelölt engem. Felismertem az ámitás mulandóságát, amely az életbe vetett hitet adja.

A világ, amelyhez közeledni próbáltam, áttetsző volt, tiszta, világos és bonyodalmaktól mentes. Egyre nagyobbá lett: hatalmas sűrű ballonná, ahová be kellett hatolnom. De mint ahogy mondtam, első, bizonytalan gyermeki lépteimet az erőszak árnyékában éltem át. A nagy hívogató ballon szétduzzant, amikor azt megérintette a valóság ujja. Belőle gyűlölet és vér ömlött. Mindezek a korai élmények, amelyek olyanok, mint egy nagy, egész élmény, saját lelkennek nevezem, mert úgy helyezkedett el bennem, mint egy kiterjedés. Egy olyan kiterjedés, amelyből számtalan szem figyel rám és arról beszél, hogy mi a jó és mi a rossz, egy morális fenszík, ami tetteimet, a világot szabályozza, ahonnan képeimet merítem.

•

A gyilkos okkupáció ideje alatt a szabadságról való négyévnyi álmodozás után minden azt igazolta, hogy a szabadság abban az értelemben, ahogy azt ízlelgettem, egy ideál, ami rövid időre alaposabban és mélyebben tett szolgává, mint az okkupáció teljes ideje, amely véres méhében valamilyen módon mégis ott hordozta a remény begubózódott bábját. Ha a szabadság nem jelentett felszabadítást, ha kontárként volt jelen a remény elvetélésekor, akire nem lett volna szükség, akkor azt erősítette meg ezzel, amivel vitalitásunk ellenkezik: hogy egy folyamat alattvalói vagyunk, amelyben sem a gondolatunk, sem a jelenlétünk nem jelent semmit.

Bukdácsolók padja

A történelem tényleg a szemünk előtt játszódik le, vagy pedig valamilyen mélységekben, ahová nem hatolhat be a tekintetünk. Vagyis a felgyülemlett energiákban, melyek aztán az emberi tudatba törnek fel, majd ezektől az erőktől az emberi elme megvadul és mi emberek egy olyasfajta útra vetődünk, amelyen aztán elveszítjük mindenféle orientációs érzékünket. Hogy olyan tetteket viszünk végbe, amiket nyugodt, átlagos életünkben elítéltünk volna, majd pedig nehézségek árán térünk csak vissza arra a területre, amit örülségünkben hagytunk el. Leverték vagyunk amiatt, ami megszállt és megjelölt minket.

Két paradigmára emlékszem. Az elsőről apám beszélt nekem, amikor 1918-ban 18 évesen mobilizálták és elküldték az isonzói frontra. És elmesélte, hogyan törtek át Piavéig az ismert isonzói offenzívában. És hogy a folyó egyik partján voltak az osztrákok, a másikon pedig az olaszok. Már senki-nek se volt kedve tüzelni. Elegük volt már a háborúból.

A másik tapasztalatot a magam bőrén éltem át 1945-ben. Akkor szenvedélyesen dúlt a pusztítás, a

bosszúvágy, két embertelen ideológiától feltüzelve, a számtalan halál miatt megsértve, olyan hatalmas volt ez, hogy ha még tartott volna a háború, a végére már egyetlen szlovén se maradt volna életben. A náciizmus és a kommunizmus olyan ideológiák voltak, amelyek szerettek volna boldogságot és harmóniát biztosítani saját hatalmuk számára, még ha azt, amit magukkal ellentétesnek is tartottak, szenvedés és patakzó vér árán kellett elérniük.

Vajon felidézsem-e ezt a történelmet és a különféle eseményeket, amelyekről már több ezernyi oldalon számoltak be? Nálunk különféle szemtanúk írtak erről, akiket többnyire félrevezettek a tények elhomályosítása, eltitkolása által és az igazságot el akarták vonatkoztatni a valóságtól, majd pedig tetteiket és az abban való részvételüket úgy szerették volna igazolni, hogy a történeteket megszipittették s felmagasztalták, hogy hamis megvilágításban ragyogjanak.

Emiatt az egykori ötvenéves múlt sokkal inkább szeméttel és sóderrel van beszórva, mérgezett vízzel van elárasztva. Nem csak az eltitkolt sírgödörökre gondolok itt, hanem arra is, hogy azok, akik ötven évre kisajátították maguknak a történelmet, gondosan megsemmisítettek minden fontos dokumentumot, ami tetteikre és döntéseikre utalhatott volna. Minden egyes alkalommal, amikor kezdtek megsejteni, hogy az „igazság karja” le fog majd sújtani rájuk, ahogy arról az öreg bolsevikok szoktak énekelni.

Történelmi tapasztalataimmal kapcsolatosan, amit szintén saját bőrömön tapasztaltam meg, az a helyzet, hogy elfogadtam a változásokat, amelyeket az események maguk után vontak. Ahogy nőtem, úgy változott meg az ítéletalkotásom, a jelen nyomon követése és a benne való elmélyülésem. A heves fiatalkori sérelmek háttérbe szorultak, amennyire lehetett, a józan ítélet javára. Józan? Igen, persze a keserűségek megmaradnak. Mindennek ellenére, amikor visszatekintek a múltba, mindig észreveszem, hogy inkább voltam az események objektuma, mint szubjektuma. De inkább objektuma, aki hitetlenül és szépszissel fogadja a dolgokról való közleményeket, amelyek létezésünket érintik. Objektum, aki a központi helyzetből félreáll és maga szeretné, mint szubjektum, átélni a sérelmeket, melyek onnan érkeznek, ahol a társadalom és annak hatalmi eszközei végérvényesen ki vannak sajátítva. Sohasem vágyakoztam arra, hogy ott legyek. És ha néha dühtől tomboltam, ezt olyan helyen tettem és olyan módon, hogy azután, amikor egyedül maradtam, elvörösödtem a szégyen miatt.

A világon, ahogy Szlovéniában is, számos csodálatosan szép ötlet született. A profán világ pedig, az aki az ötleteket valóra váltja, úgy felfalta, hogy a végén csak héj és csutka maradt belőle. Nekem nincsenek valami különösen pozitív elgondolásaim. Inkább néző vagyok, mert valahogy szívesebben teszem ezt, mert jó szemnek lenni, ami csak néz és hagyja, hogy az idő és az események áthatoljanak a tekinteten. Hiszen tudom, hogy mi a helyzet a szóval, amit hosszan görgetünk ajkainkon és a végén jelentését, szándékát és értelmét veszti. Ugyanakkor azt is látom és hallom, hogy mi történik a szóval. Hogyan válik az, aki elkezd kimondani, egyre inkább nagyobb szolgáljává és mint szeretné megéleveníteni azt a szót, amely ajkain halt meg. Nem mintha valami különös dolgot bizonyítottam volna be, elmondhatom, hogy inkább vagyunk fogékonyak a sötétebb jelentésekre, mint a világosakra, hogy a világosak távolabb állnak tőlünk és azokat, amelyek mindig sikerülnek, eltorzítjuk. Valószínűleg ilyen az emberi természet. Ha más lenne, nem rohanna csatába olyan rettenetes tömegben, ami pusztulásnak és a sötét emberi természetnek a manifesztuma és megvalósulása. Elkerülhetetlen halálunk üldöz minket, mint egy csendes fenyegetés és félelem, a gyilkolás pedig, úgy tűnik, szánalmas végzetünket annak isteni trónjára helyezi, aki életekről és magáról az életről dönt.

Mi, szlovének szívesen emlegetjük magunkról, hogy kis nemzet vagyunk, hogy szívósak, szorgalmasak és leleményesek vagyunk, hogy békeszeretők vagyunk, hogy sohasem veszélyeztettük szomszédainkat stb. Hogy ezer éve saját országról álmodtunk. Ami pedig nem is igaz. Hogy hűségesek lennénk nemzetünkhez. Ez sem igaz. Hiszen kivándorlóink már a második generációban elidegenednek. Horvátországban horvátokká lesznek. A Gestapó azon csodálkozott, hogy mennyi áruló van a szlovénok között. Valószínűleg nem a saját nyakas öntudatosságunk miatt maradtunk fenn, hanem a vidék megközelíthetlensége miatt, ahol éltünk.

Szívesen leköpjük magunkat, és szolgaságunkról, irigységünkéről és képmutatásunkról beszélünk, és ehhez hasonló ismert tulajdonságainkról. Azt hiszem, hogy az ilyen tulajdonságokat minden nőről el lehetne mondani. A népünk iránti szeretetünkéről is mesélünk, a szeretetről, amely számomra elfogadhatatlan, hiszen nem lehet szeretni akár egész tucát, több milliónyi embert. Kedvelheted a szép vidékeket, némely embert, tulajdonságuk egy részét, mindegyiket azonban nem. Trobecet például nem kedvelem, Matija Mačkat sem, generális Rupnikot sem, marsall Titót se „szerettem” soha különösképpen, jóllehet állítólag félig szlovén volt. Minden embert csak Isten képes szeretni, aki feltehetőleg megteremtett minket.

„Nem vagyok büszke arra, hogy szlovénnak születtem”, állítottam 1992-ben a Prešeren ünnepségeken elhangzott beszédemben. Aztán egyből a „nem vagyok büszke” szavak „szégyellemé” alakultak át. Miért legyek büszke arra, hogy Saint-Étienne, Addis Abebi, Mount Abu stb. helyett Zgornje Javoriščében születtem? Hiszen nemzetiségemet nem én határoztam meg, sem a szemeim színét, sem a nyelvet, amellyel kifejezem magam. Az ember büszke lehet a tetteire. Erre is csak valamiféle

saját magát vádoló pillanatban. Saját tetteit azonban szégyellheti is, született szlovénságotam pedig nehezen szégyellhetem, jóllehet némelyik kortársamat és ősemet nem szeretem. Szlovén származásomra pedig különösen akkor nem voltam büszke, amikor szinte egyetlen éjszaka alatt újabb és újabb disszidensek jelentek meg és saját tartásukkal leckéztették az embert abban az időben, amikor hallgattak, mint a kövek. Azt is említettem, hogy álmodozniuk is kellene. Hiszen minden fontos tervet vagy művet meg kell álmodni, mielőtt megvalósítanánk azt. „Ezeréves álom?” Mi mindenné változhat egy ezeréves álom? Üres öndicséretté, értékekre való hivatkozásra, amelyek már régiesrég nem léteznek. A közös plebiszcitum akarása, a tíz évvel ezelőtti, darabjaira tört szét. Kapzsisággá változott. Álmaink eltörpültek. A becstelenség álnok nyüzsgölődésévé váltak.

Felfedeztük Plečniket, azok után, hogy tíz éven át szemet hunytunk előtte. Mert nem volt a „mink”. A „mink” itt azt jelenti, hogy másképp gondolkodott, mint ahogy a „helyesen gondolkodók” vélekedtek, a haladó emberek. Énekeljük a *Zdravljicát*¹, s ugyanakkor magunktól félünk és félelem tölt el minket a világ és a „határontúliak” miatt. Az élő kortárs művészek szűkmarkúan részesülnek a szeretetből. A fukar karok mindig köszönetet várnak. A köszönet pedig érzés, amire képtelen a szigorú ember. Vajon láttatok-e már valaha Gregor Strnišat hálásnak? Vagy Dominik Smolét? Egy kis szeretetért, az apró dicsőségért?

Mi szlovének, kis nemzet vagyunk. Politikusaink otthon önzőek, a világ előtt pedig alázatosak és engedékenyek. Igazi szolgák. 1941. 04. 27-én, a Szlovén Nép Antiimperialista Frontjának a megalakulásakor, a jelenlevők egyetértettek abban, hogy a szlovén nemzeti jellemet is meg kell változtatni. Ötvenéves uralmuk alatt ez tökéletesen sikerült nekik. Ami most csodálatos módon még nyilvánvalóbban mutatkozik meg, amikor egy „demokratikus” és önálló állammá alakultunk át. Mintha mindaz, amit erőszakosan oltottak be az emberekbe, hirtelen felszínre tört. És nyilvánvalóvá lett. És működik. És úgy tűnik, hogy a történelem másutt játszódik, talán a föld alatt. Nálunk nem. A történelem minket mindig készületlenül lep meg, s akkor vidékeinken olyan emberek teremnek, akik az ég bármelyik irányába elcipelnek minket. Aki ellenáll nekik, annak nyoma vész. A történelemből is. Még a közös fotóalbumból is.

¹ Pohárköszöntő – a szlovén himnusz.

Az idő, melynek el kell jönnie, kemény lesz hozzánk, mert a bukdácsolók padjába fog ültetni bennünket. Az ügyet, amelyet nem valósítottunk meg, ám meg kellett volna, megkésétt értelemmel majd ismét kénytelenek leszünk megtanulni.

Goya kutyája

Goya festett egy kutyát, akit a gyerekek homokkal dobálnak meg. A kutya teljes teste már a halál hatalmában van, homokkal beszórtan. Már csak a feje látszik ki a homokból. Feje egy kissé oldalra billen, talán azért, hogy a rázúduló homok elől védje magát, de lehet ártatlan fülelés is ez, hátha a hangok közül, amiből van bőven, jelentkezik majd az irgalom hangja. Ám az ilyen hangról való gondolat csak tőlünk eredhet, hiszen a kutya, akit homokkal szórtak be, gazdátlan. Olyan kóbor állat, aki bebolyongta a világot és egy olyan testtartással állt meg előttünk, mint aki semmit se ért, a lehetetlenség várakozó testhelyzetével: lehetetlen a szabadulás, lehetetlen a halál, mivel az a tapasztalatain kívül van. A gyerekek, akik a kegyetlen játékot űzik, nincsenek a képen. Csak a homok sárgás színe, amely az egyedüli szín. A homok az áldozat szemében a világegyetem, a világ első és utolsó képe, ha látja azt, ha egyáltalán még lát valamit, hisz úgy tűnik, hogy az apró sárga homokszemek miatt vak. Ha lát is valamit, csak valami sárgásat láthat, úgy, amikor a napfény a homokfelhőn átragyog. A kutya feje buta, ártatlan és mivel valahova figyel, engedelmes. Feje, elítélten, kiemelkedik egy képből, a festő ablakából az ő kozmoszába, planétánk csupasz földrészéből, a végét várva, amely elkerülhetetlen, hiszen a gyerekek a játékban a végsőig elmennek.

A gyerekek nincsenek a képen. A gyerekek már réges-régen elmentek, felnőttek, meghaltak, különböző helyzetekben és viszonyokban a kutyához hasonlítottak, aki úgy végezte világbéli kóborlását, hogy megsejtette: már csak egy külső erő képes őt megmenteni, egy az ő erején kívüli erő.

A festő sincs a képen. Lehulló homokká változott. A megfestett kutya feje pedig kiemelkedik a planétából és az emberre figyel, hogy magához hívja. Tudjuk, hogy nem fogja, hiszen ismerjük, milyen halálos rángásokkal vergődnek az összevert kutyák, akik a játék során először játékszerek, aztán pedig a játék áldozatává válnak, azt is sejtjük, hogy mi a helyzet az emberrel, amit valójában nem merünk teljesen beismerni magunknak. Goya beismerte magának, hiszen ateista volt, olyan ember, aki elveszítette istent és tovább már talán nem is kereste. Ezért festette meg egy olyan lény képét, akit elevenen szórnak be homokkal, pedig azt se tudja, hogy mi történik vele. Minket is hányszor beszórnak és hányszor tudomásunk van arról, hogy milyen kelepcebe kerültünk és ki az a tökkelütött, aki a játékot élvezzi, amelyikben mi csak játékszerek lennénk a számára? Kérdések ezek, amelyek a kép tudatlan nézőjének fejében kavarnak. Goya kutyája sokkoló. A sokkról pedig sosem lehet tudni, hogy vajon árt-e, vagy inkább gyógyító erővel hat.

A szó és a csend játéka

Előttem hever verseim kézírata. (Az első elveszett, és ha jól emlékszem, sokkal olvashatatlanabb volt, mint ez, amelyet magam előtt nézek.) Ez a másik kézirat azért maradt meg, mert blokkokban lett megírva. Az utolsó négy verssort figyelem, a többi a papír első oldalán van. *„Az évek ujjak közti elmúlása”*, elkészült az első verssor. *A szavak ujjá* tönkrement, úgy is mondhatnánk, hogy haraggal át lett húzva. *A szavak izületével* lett behelyettesítve. Most így hangzik a verssor: *„az évek izületek közti elmúlása”*. Aztán számok és betűk és a végén olvasható a vers: *„az évek során tönkrement izületek”*. Az, aki a verset írta, tehát három vagy négy különböző időben semmisítette meg a szavakat, újakat keresett, négyzavas sorra alakította át azokat, előhívta őket mélyedésükből, és ismét áthelyezte őket. Lehet, hogy többször is felolvasta magának e négy szótagos sort és hallgatta, hogyan távozik s tér vissza a tudatába. Aztán megérezte, hogy eleget foglalkozott a szavakkal, legépelte azokat, a sorok idegenné váltak, távoliakká, ezért még egyszer elolvasta: nem volt ugyanaz, a vers mellett az idegenség állt, idegen betűk, eltávolodott tőle a vers, már nem akart visszatérni hozzá és belé, a szavak nem az övéi voltak, nem engedték közel magukat, már egyáltalán nem tudta beilleszteni azokat osztályukba, századukba és tizedükbe, a hűséges szavak hűtlenné váltak, maguk köré zárták a költő történetét és kagylójukból nem engedték ki azt, amely egyszerre csak koszosnak tűnt a számára, megformálatlan, szerencsétlen, úgy hogy megragadta – legszívesebben követ ragadott volna és szétzúzta volna ezt a nem-teremtényt. „Az enyém” – gondolta és látta, hogy már lemondott róla, hogy tehát már nem az övé, hogy előbb-utóbb eltávozik és otthagyja őket, úgy, amilyenek, és kívárja a ha-

szontalan gyengeséget, amikor majd bizonylatot keres magának a múltban és hogy akkor hát magára marad a játékban, amit régtől ismer és bevált, versét felolvassa magának és talán majd úgy szól hozzá, ahogy egy idegen szól az idegenhez: bizalmasan, mert az idegennek nem szükséges hazudni, hiszen alig ismerjük.

Aztán elküldi a verset, megjelenik és ismét megpróbálja átélni, igyekszik közvetlen lenni hozzá, létezését összehangolni vele. De ez sohasem fog már sikerülni neki, mert az élmény története már akkor megsemmisült számára, amikor egy szerencsés vagy szerencsétlen pillanatban megformálta. A történet nem lesz egyforma a verssel és a vers se lesz hasonló az történetéhez. Közöttük fog ide-oda rohangálni a szavak követe annak részleges erejével és részleges varázsával, de sohasem fogja tudni egyesíteni azokat a saját részlegességük miatt. Ezért az, aki a verset írta, nem fog tudni szépszerével visszatérni abba az állapotba, amit a szavakkal kifosztott, sem a verséről nem fog tudni beszélni, mert nincs benne, és ez a költő szerencsétlensége, amely egy az okok közül, hogy mindig új verseket írjon, amelyből saját hangját akarja hallani, hogy visszaadja nyugalmát, önmagával és a szavakkal való egységét, amelyek körbeveszik. De minden egyes újabb verse egy újabb kudarcba fullad, mely körbeveszi és az idegenség körébe zárja. Ez a helyzet azokkal, akik verset írnak.

És mi a helyzet a verssel? A vers születésétől a haláláig egyfajta „Tizedik Lány”². A Tizedik Lány névtelen, a világban kóborol, nagyon szegény, fekvőhelye sincs és alantas szolgamunkát kell végeznie. Szégyent és haragot kell elszenvednie azoktól, akikben bízunk. A róla szóló történetek, jóllehet, erről nem beszélnek, de úgy tűnik, hogy ez hozzá tartozik a bizalom következményéhez, hogy ugyanis többször szeretőjévé válik azoknak, akik vendégszeretetükbe fogadták: látjuk őt, amint hajnalban meztelenségét hirtelen elfedi, miközben vendéglátójuk cipőt húz, elégedetlen magával és azzal, amit az este elgondolt. A vendéglátónak ezernyi, komoly mindennapi dolga van. „Az élet börtön, benne az idő kegyetlen hóhér”, emlékszik talán e versszakra, de ezt a hangot gyorsan elűzi, mert nem tudja, hogy mit kezdjen a névtelen suttogó a világban, mely telve van nevekkel és dolgokkal, a világban, amely minden erejét kívánja, amely megkívánja tőle, hogy nevekben, dolgokban gondolkozzék. A Tizedik Lány egy nomád törzs múltja, akinek még volt ideje elgondolkodnia olyan fogalmakon, mint az átok, végzet, odaadás, bosszú – a múlt minden szava, amely mindig múlt volt, mindig is kérdés, gyötrelme és esti imádság, vagy pedig felesleges limlom. Szavak, amelyek a szorongatás pillanatának azt suttogják, hogy számos ember hasonló gyötrelmeket élt át, és így gyötrelmüket kiemelik az anonimitásból és ugyanakkor reménytelenül merítik vissza az anonimitásba. A vers kapocs a kutyafejű ember, aki a kőszerszámát pattintgatja, és a tojásfejű között, aki a legújabb öntvény ellenállóképességét próbálja kiszámítani. De mindig is múlt, mert senki se szeretné közülünk megismételni az egzisztencia végzetét, amely az idő elhelyezhetetlen távoli járataiban élt.

Ugyanis mindig utolsók akarunk lenni. Utolsók, egyedülállóak és véglegesek. Jóllehet utolsók a saját kegyetlenségünk miatt, vagy utolsók a jóságunk miatt. Ezért is örök a létünk. A vers pedig anonim. Attól, aki létrehozta, elillan saját utcanői kóborlásai során, mely relatív hosszú, relatív rövid is lehet. Arca megváltozik, kísértetei mindig egy másik sarokból és környezetből kelnek életre. Kezdeti szándéka elveszik, el nem kötelezetté válik, helyére más szándékok lépnek.

Ha hazatérne mindazzal a szennyel, melyet utazása során szerzett, a költő meg sem ismerné. Ám a költeménynek nincsen otthona, amíg életét éli. Manapság a versek hirtelen halált halnak és előreláthatatlanul. Fertőző betegség pusztítja el. Számos sírásó várja már születésük hajnalán, hogy sírfeliratukat egyből bearanyozzák: reizmus, strukturalizmus, ludizmus stb.

Megnevezni a dolgokat azt jelenti, mindörökké eltüntetni őket. Ami azt jelenti, menet közben evidenciát készíteni a versekről. Gyorsan beszórni őket porral. Eleven útjukat faszcikuluszá változtatni. Gyermeki csínyeket véghezvinni bogarakkal, amelyekben a gyerek egy filozófiai doktor, a bogarak pedig versek, persze cérnákkal a lábukon, cérnákkal, melyeket a hatalmas gyermek karja tart.

A költészet olyan dolgokkal foglalkozik, amelyek megoldatlanok és megoldatlanok is maradnak, mert emberi fajtánk evolúciója megrekedt ezer évvel ezelőtt. Különben felfuvalkodottság a történelem nevében beszélni, ugyanakkor egyszerű könnyelműség azt gondolni, hogy a jelen lenne a legtekélyesebb, csak azért, mert mi benne születünk. Minden múlt több eltelt jelenéből lett összerakva, némelyik közülük nincs meg, egyszerű okok miatt, mert mi nem tudunk róla. Egyetlen egy vers is beszélhet nekünk arról, hogy egy adott pillanatban nem vagyunk egyedül, hogyha valaki ezer évvel ezelőtt szintén magányos volt.

Az ember hangja, az emberi elbeszélési mód az ő vérének ritmusába van megírva, a test egyedüli szerkezetébe, mint ahogy az élet és a halál ingadozása a testben. Megismételhetetlen hang. Hódító és elutasító. Virág és vér. Szenny és hó. Varázslatos szubsztancia, amely az egyedi embernek adatott meg az ősök révén. A lelke az, amely egyedi és megismételhetetlen. A vers az önmaga atommagjához való közeledés. Az ismeretlen megnevezése. Vagy az ezerszer új szóval nevezett dolgok megnevezése, a ritmus, a szó és a csend új játékában. Véges végzetül minden ember közül a legnagyobb

² A Tizedik Lány, akinek világgá kellett mennie a szlovén mitológia szerint.

titok a magam számára vagyok. És ha a költészet a saját zajunk és békénk keresése, az utóbbinak a beszédbe való beleillesztése, amely ismeretlen, akkor a vers sikereim és sikertelenségeim képmása egy veszélyes rejtélyesség kerületén, amely én magam vagyok.

A költészetnek nincsen semmiféle praktikus szándéka és értelme. És jöllehet, beszédmódja közel áll a varázslati formulákhoz és imádságokhoz, mégsem imádság és varázformula, mert ez a rokonság csak az esztétikai törvények következménye, amely az akaraton kívül helyezkedik el. Nem lehet imádság, mert az imádság öntelt. Az önteltség pedig egy megkövesedett mozgalomhoz hasonló. Persze már eléggé sok stílus megkövesedett, de a mai költészet számára a legveszélyesebbek a liberális marxizmustól megszállott teoretikusok, akik megfélemlenek arról, hogy a költészetnek nincsen fejlődése, amelyet elvárhatnánk tőle, semerre se halad, mert a lélek része, amit nem lehet többé-kevésbé pozitívista analízisekkel és magyarázatokkal meghatározni. Költőnek lenni semmiféle hivatást nem jelent, mert a hivatás csak egy olyasféle munkát jelenít meg, amely közvetlenül a gép számára szükséges, amelyet társadalomnak nevezünk. A költészet semmiféle használatú igazságot nem vall, hiszen az igazságot sokkal meggyőzőbben lehet kifejezni számokkal, mint verssorokkal. A költészet csak annak az állapotáról tanúskodik, aki a verset írja, annak világtól, önmagától, a dolgoktól való eltávolodásáról.

Beszélhetek tehát általánosságban véve a költészeztől, nem tudok azonban semmit se mondani a versről, amely anonim és ismeretlen. Legkevésbé van hozzájárólva olyan dolgokhoz, mint a társadalom, a politikai rendszer, a királyság vagy a rezsim. Ezért a legkevésbé felhasználható. Leginkább egy olyan emberrel való beszélgetéshez hasonló, aki nem létezik, de aki mégis különös módon lép a vers körvonalába, jöllehet térben, időben és az életben távol van.

II.

A versnek nincsen mérhető hasznossága. Mentés mindattól, amiben annyira jártasak vagyunk, hogy minden egyes folyamatunkat annak hatásossága szerint értékeljük, ami miatt a világban való pisálkolásunk keserű és ami miatt a csalódás szava is keletkezett, valamint a hasznosság szava. Világunkról alkotott magasabb tudatunk pedig azt suttojja nekünk, hogy munkánkért nem jár fizetség. Hogy az egyedüli fizetség annak a szétosztásában áll, amit mindenféle különös érdem nélkül kaptunk, saját ajándékaink szétosztásában. A másik alternatíva, hogy az ajándékokat nem osztjuk szét, azokat érintetlenül a sírba visszük magunkkal. Ez ellentmond az élet etikájának, jöllehet az élet sehol se mutatja, hogy jelenlétünk szükséges lenne a számára. Jelenlétünk szükségességét magunk eszeljük vagy találjuk ki. Ennek a képzelgésnek a perifériáján van a vers. Amely tehetetlen állapotunkról tesz tanúságot. Ami arról beszél, amiről nem szabad tudnunk, ha nem szeretnénk eltűnni a semmiben, ami körülvesz minket. Tehát a vers haszontalan, hisz elutasít minket attól, ami az élet túléléséhez nélkülözhetetlen: attól, hogy szélesebbé tegyük terünket, amelyben érvényesíthetnénk a dinamizmust.

A versek értékét hivatásos szövegmagyarázók nem tudják meghatározni, mert a hivatásos magyarázók különösképpen nem képesek kapcsolatot teremteni a verssel. Többnyire a költészetet illetően ugyanis születésüktől fogva színvakok. Ezt a hibájukat a költészeztől való túlzott tudásukkal akarják helyettesíteni, esztétikus szerkezetekkel, amelyek annyira kompaktok, hogy azok repedésein még egy füllbemászó se tudna áthatolni. De mit jelent a költészeztől való tudás, amikor a költészet a lélekről való tanúskodás alulról, ahol emberi nyüzsgés lüktet? Mivel a szövegek magyarázata egyben a hivatásuk is, a költészezethez való viszonyukba ambíció és professzionális karrierizmus keveredik, ami esetében ezeknek a tapasztalatoknak a cinizmusa megfertőzi a költészet megítélését. A hivatásos szövegmagyarázók az intézményekben jelentős helyet vívtak ki maguknak, amelyek annyira tiszteltet érdemlők, hogy kapcsolatba kerültek olyan fogalmakkal, mint a nemzet, a nép és az előrehaladás. Környezetükben a költészetet is ezekkel a fogalmakkal házastották össze és így azt hitvesi ágyukba fektették öregek impotens lelkükkel együtt. Ha pedig tényleg igaz, hogy költőnek lenni nem jelent semmiféle hivatást, jöllehet az is igaz, hogy a költészet nem igazságokat fed fel, akkor az is igaz, hogy nem képes öregek hazugságokkal táplálni magát, amelyek a társadalom számára szükségesek, akkor azt is meg kellene kérdezni, hogy mi történt a magyarázó-költészezi viszonyban, mi is történt valójában, hogyha a szövegek magyarázása dicsőített hivatássá vált, miközben a versírás még mindig (hála istennek) az emberi közösség kétes barlangjaiban folyik?

A versek sorsa kapcsolatban van a szavakkal. Sokat írtak az utóbbi időkben a nyelv nyomoráról, de arról semmit se, hogy az, amit szavakká formáltak, miért teszi tönkre annak az élményét, aki a verset írta. Miért fosztja ki őt a szó s teszi üressé? A szavak ereje miatt lenne ez? A titok talán abban az ősi tabuban rejlik, miszerint a hívőknek nem szabadott kiadniuk isteneik nevét, és hogy még az isteneket se szabadott nevének nevezni. Feltehetőleg ismerhették a szavak fosztogató, rabló erejét és érzékeny tulajdonságát annak, hogy hirtelen tönkremehet és vele a tartalom is, vagy jobban mondva: a tartalom szinte kihull a szó-edényből, amely aztán hirtelen hitvánná válik. A következő mondás: „*Mondd el nekem istened nevét és megöllek téged*”, magyarázható kissé önkényesen a szavak szent-

ségével, amelyet nem szabad kiejteni, nehogy erejüket veszítsék. De biztosan elgondolkodhatunk az alábbi parancsról is: „Isten nevét hiába ne vedd!” A versírás már réges-régen elítélt cselekedet volt, amely az „értelmes” emberek körében bizalmatlanságot keltett. Azok, akik verset írnak, a világ periferiájára szorultak. Mindig is nélkülözői annak a szilárdságnak, amely megadja azt a tudatot, hogy megőrizzük magunkban élményeink vázát. Állapotuk ugyanis mindig szavakká alakul át. Még akkor is, amikor nem akarják, fejükben mondatok kavarnak, szavak és mondatformák. Számukra csak az a csend, hogy amikor versük nem sikerül, akkor homlokráncolva azon gondolkodnak, hogy nem vesztették-e el az ajándékot, ami miatt fontos számukra az élet. (Amikor írásuk sikeres, állításuk saját zaja keríti őket hatalmába.)

Persze a szavak meg is fosztják őket. Amikor visszatekintenek a múltjukba, nem mondhatják, hogy azt éltem át, hanem azt írtam meg. A megírt és az átélt dolgok néznek szembe egymással bennük és sohasem lesznek képesek azonosulni egymással. Annak helyén, ahol az volt, ami meg lett írva, állandóan harcot folytat a megformáltság és az élmény, amely formába lett öntve, meg lett nevezve, el lett vetve. Az élmény egy állapotból merítkezik, többször színre lép az érzelmi és lelki szegénység, amely azonban a butasághoz áll közel. Ha tényleg emberi szemmel nézzük ezeket, akkor a legszerencsétlenebb teremtmények. Hiszen amikor az eseményeket beszéljük el, egyszerre mondják azt el? Erről írtam. Aztán elnémulnak és hozzáfűzik: de nem úgy van, ahogy azt értették. Így haladnak át az életen, megfosztva a biztonságtól, szilárdságtól, amit maguknak ástak meg. Valaha talán másképpen volt. Akkor, a világ és a költészet kezdetén, amikor még nem voltak betűk, hanem a költő csak saját maga könyve volt, mert minden versét emlékezetében hordozta, amit aztán fellapozhatott és közben megváltoztathatott, elővehette vagy visszatehette páncélszekrényébe. Saját maga volt verse közvetítője, amelyet saját hangjával és mozdulataival színesített és nyomtatott, ahol az intuíció ajándéka és a hallgatók feletti varázsának az ereje vagy erőtlensége volt a segítségére. Most a vers annak, aki a verset írja, halott, betűk s jelek tulajdona, a papír színe már nem ritmus, amin változtatni lehetne, hogy saját változataival összhangban legyen, hanem csak forma a papíron, ami saját fél életét éli vagy halálát halja annak megrettent szemei előtt, aki élményéről ezt állítja: azt ott és ott írtam. A versírás könyvekről való tudás és saját életünk lassú kifosztása. Törekény mérföldkövek elhelyezése az út mentén, ami be lett növe, mielőtt az utas még elhagytá volna.

A nyomtatott vers nyomtatott kép, a ritmus képe egy meghatározott lap oldalán. Amikor a nyomtatott verset olvasod, könnyű megjegyezni a metaforát, amely érzéseidnek megfelel, gondolat, amely gondolataidat bizonyítja. Alátámasztja. Nehezen fog eljönni hozzád a vers, beléd költözni, mint valami egész, véghezvinni rajtad, az olvasón, az erőszakot, amit a művészetnek véghez kell vinnie. Azt az erőszakot, hogy betűk nélkül lássad és a keletkezése ritmusában halljad azt, ami az olvasóban majd megismétlődik. Vagy azoknak a reménytelensége érkezik onnan, akik a verset írják, maga a vers feletti reménytelenség, hogy betűkkel kezdtek el verset rajzolni? A betűk erőszaka hálójába kerítette a költőt. A jelekből álló vers, tehát a vers, amely ábrázolva van, a jelek rejtőzködő helye, annak megcsúsztatása a személytelenbe, az időtlenségbe, az anonimitásba, az általánosba, a reklámba, az internacionalitásba, az esztétikusságba és a hontalanságba. Ezt a fajta verset kizárom ebből a gondolkodásmódból, ami teljes meghasonlásban van vele.

A szó külső kifejezése annak, amit átélünk, magunkon kívül való keresés. A maga mozdulatlan konkrétságával, azzal, ami miatt ki lett találva és aminek szolgál, nem engedi, hogy találkozzék az imagináriussal, amiből a feltáratlan élet dolgai épülnek fel. Azt, aki beszél, a szó darabjaira szedi szét és ugyanakkor meghagyja ártatlannak is. Hiszen a szó ereje közvetítő és feltételes. (A leírt szó ereje kétszeresen is közvetítő és feltételes.) Nemcsak hogy nem éri utol a gondolatokat, hanem eltörlő és el is tompítja azokat. És ahogy az egyik oldalon a szó hang, ének és az emberi élet jele, másrészt a törlesztett dolgok száraz susogása, mert halandóságával a halál szövetségese. Az, aki verset ír, ismeri a szavak szikár hangját és hitvallásához hozzáteszi a „kezdetben volt az ige (szó) ...” mondatát azzal, hogy tudatában van saját tetteinek a semmiségével.

Úgy tűnik, hogy a ritmus, amikor adekvát, végérvényes, mert az organizmus suttogja. Minden bizonytalansággal a vérből fakad, abból, amit temperamentumnak szoktunk nevezni és a szókincs mélyén helyezkedik el. E szókincs felett uralkodik, belőle válogatja ki a szavakat. Amikor a gondolat és a ritmus összetűzésbe kerül egymással, alkalmatlan szót választunk. Ezért itt elapad az írás, a ritmus elsüllyed a karsztoz rejtelmes labirintusába, ahonnan már senki se képes előhívni. Úgy tűnik, mintha a képek kompozícióját diktálná, mert minden nagy kép a ritmusról ad jelentést, amely aztán lebilincseli a néző szemeit. Úgy tűnik számára, mintha azzal találkozott volna, amit már régóta ismert. Valószínűleg akkor visszaemlékszik az álmaira, amelyeket képtelen rendszerezni és felfogni. A ritmus valószínűleg tényleg álmaink alatt rejtőzik, annak leírt, értelmetlen tartalmával van behintve, a szemek számára rejtett, amelyek szeretnék felfedni. De annak le nem írt írásában le van írva minden élményünk, mindegyik más betűvel, és emiatt saját ritmusának a felfedése egybeesik a saját hangunkra való füleléssel. Valószínűleg a ritmusban van rejtjelezve, hogy egyénenként miként éljük át, valószínűleg rejtett üzenet van benne, amelyet azért hordozunk öröklődéssel az organizmusunkban, hogy átadhassuk

majd utódainknak. A ritmus az a megnevezhetetlen dolog, ami miatt és amelynek segítségével előbb fogjuk elfogadni a verset, mint hogy az megérintené az értelmünket. Akkor, amikor a költő már nem hallgat a saját ritmusára, versei némákká lesznek. Akkor is, amikor a már felfedezett ritmus természetessé válik (minden élmény egy másfajta ritmikus rejtjellel van megírva), művésze azt veszíti el, ami számára nélkülözhetetlen. Annál a költőnél, akinek elapadt a költői vénája, feltehetőleg először is azt kellene megkeresni, hogy mi is történt a ritmusával, hol bicsaklott ki, mert ezzel a biológiai és az etikai törvénykönyv egyik uralkodó erejét is értéktelenné tette.

PROBLEMI, 1973

Napló

1988. 12. 10. Szombat

Ma este Celjében volt az ősbemutatója Médea című színdarabomnak. Ez volt az első olyan ősbemutató, ami olyan körülmények között ment végbe, ahol csak annyira vettek figyelembe, mint ahogy azt a halott szerzőkkel kapcsolatosan szokták. (A művet Andrej Hieng felkérésére írtam, aki akkoriiban a celjei Népszínház művészeti vezetője volt. Ez és a honorárium, valamint a két hivatalos levél volt az egyedüli kapcsolatom ezzel a színházzal.)

Ízléstelen lenne bármit is írni saját darabom bemutatójáról.

Mellettem ült (az első sorban) egy velem egykorú ember, aki egyből már a darab elején, az első jelenetnél, szépen álomba szenderült, míg hátulról meg nem lökte valaki. Lehet, hogy Celje egy kiérdemesült polgára lehetett? Mindenesetre az előadás végéig valahogy kibírta. Már nem aludt hangosan. De nem is tapsolt az előadás végeztével. A múltkor, amikor Rudi Šeligo *A szerelem farkas idejét* láttam a ljubljana Drámában, előttem egy fontos ljubljana pártszemélyiség ült. Mivel az átlagosnál magasabb volt, ez nagyon zavart engem, ugyanis állandóan a szomszédjához hajolt és valamit magyarázott neki. Így funkcionárisi fejével tönkretette a kilátásomat. Amikor vége lett az előadásnak, sajátos módon tapsolt, kifejezetten ignoráns módon. Minek jönnek el megnézni a darabjainkat, ha azok untatják őket? Azért, hogy megmutassák, mennyire magasztosak. Vagy hogy mennyire kozmopolita mindegyik a saját kis provinciális fészkeben.

Ma a színházi lapot olvasom. Az előadás dramaturgja Taras Kermauner volt. Sajátos stílusában írta meg esszéjét. Érzés? Zavarja, mert (még) élek. Ha már nem lennék, úgy tűnik, hogy véghezvihetné tarasizmusát – a telek kommasszációját, amit egyelőre még uralok. Az, ami ellen egyfolytában pöröl, az ő alapvető tulajdonsága: a kisajátítás (kifejezés, eredj vissza feltalálódhoz, Tarashoz!).

Ma az emberi jogok világnapja van: 1951-ben katoná voltam Vipavában. Rögvest katonának kellett bevonulnom befejezetlen középiskolám ellenére, ahonnan ki lettem zárva, mert verbális bűncselekmény miatt bezártak és elítéltek. Mivel a háború miatt annyi meg annyi évet vesztettem, elég idős voltam (22 éves) a katonaidőre. Nem rendelkeztem bizonylattal az iskolai tanulmányaimat illetően, mert ki lettem zárva minden középiskolából stb. stb.

Tehát 1951-ben, amikor büntetésből voltam a bakancsok melletti tűzvész helyszínén, az éj kellős közepén, kezembe került a *Szlovén Tudósító* első oldala. Ott olvastam el az Emberi Jogok Deklarációját, anélkül, hogy megnéztem volna, hol és ki által lett elfogadotva.

Még emlékszem arra az érzésemre: a felszabadulás érzése volt, egyfajta érzés ugyanis, hogy a gondolat bármit gondolkodhat a behatároltság teljes terében, ami határtalan. E gondolatok közben megnyílt előttem a világ, amely alapvető értelemben volt elzárva, azáltal ugyanis, hogy az individuális individualista módon létezhet. Hogy pedig ellentétben állhat kollektív hasznosságával, amely főként még azokban az időkben is beavatott kategóriának számított. Akkor azok közt a bűdös katonai bakancsok közt a csendes vipávai éjjelben a kaszárnya első emeletén, a gyűrött, isten se tudja kitől össze nem izzadt uniformisban, elfogott az érzés, hogy egyetlen embernek se lesz már joga az agyamban kutatnia azzal a szándékkal, hogy rátaláljon valamely gondolatomra, amely gyűlöli a hatalmon levők gondolatait. Persze ez csak egy érzés volt, ami a felületesség miatt keletkezett. Nem néztem meg a címet. Amikor pedig megnéztem, észrevettem, hogy a Deklarációt nem a mi kormányunk adta ki, hanem az ENSZ. Ez az a szervezet, amelynek tevékenységét az emberi jogokat illetően nálunk egy szerezcsen fiúcska ismert szívszaggató képével támasztják alá, akinek a szeméből hemzsegnek a legyek. Ha pedig a Deklarációt elfogadná és csak színlelve ratifikálná az a kormány, aki hatalmaskodik felettem és még különféle imputációval mindig irányít engem, amikor tehát általa vagyok irányítottva (a passzív az egyedüli helyes nyelvtani szerkezet erre a viszonyra), ma nem sínylődne pár ezer teljesen ártatlanul elítélt ember a kormány pártjának börtöneiben emberi jogaitól megfosztottnak.

Ha azt az én (mivel nem az, s nem is az enyém) kormányom írta volna, nem lenne betiltva annyi

---

meg annyi folyóirat, lehetlenné téve annyi szándék, amellyel rendelkeztek, ha csak a generáció *pro domója* szerint beszélnek. Szándékok, amelyeket a fenséges céltalanság nevében semmisítették meg.

Nem ülne annyi barátom ártatlanul évekre elítélve. Nem furdalna a lelkiismeretem, hogy míg nekik ülniük kellett, nekem nem kellett, hiszen éppen úgy én is ülhettem volna helyettük. Vagy bárki más a hatalmon levők között. Feljűk, a barátaimhoz, miután börtönveiket leülték, nem közelednék már az első találkozás alkalmával, mint bűnös az igazakhoz, akiknek joguk lenne lekevernük egy morális pofont nekem csak azért, mert kinn voltam. Senki közülük nem tette meg ezt, és mind-egyiknek hálás voltam, mert továbbra is barátként kezelte.

Így lehetett volna, ha lehetséges lett volna.

Úgy van ez, mintha folyton vonatra szállnék, ami mindig arra az állomásra érkezik, ahonnan elindultam: mert nem volt mihez kezdenem rajta, mert ismertem ott minden helyet, minden bútort, minden arcot, minden ajkat, minden beszélgetést, sőt még a légy zümmögését is kezdtem megkülönböztetni a tulajdonosuk alapján, ezen az állomáson, ahova mindig újra visszavisz a vonat. Aztán más-hova vettem jegyet. Az elérhetetlenbe, a vonat áthalad rajta egy sötét, esős, méreggel teli éjjelen és egyáltalán meg sem áll. Visszahoz, mintha én döntöttem volna ezzel kapcsolatosan. Mintha magam akarnám, amit nem akarok: ezt az állomást, ezt a jellegzetesség nélküli, sárga, sajátos épületet, ezt a karkai ismétlődést a saját bőrömön érzem. Az utat, amit már a születésem előtt bejártam, a célt, amit már egy másik időben elértem, nálunk gumibotokkal őrzik és a hatalmon levők fenyegetéseivel, akik fene se tudja, kitől féltik a tetves kis hatalmukat.

12. 11. Vasárnap

70 éve halt meg Ivan Cankar. A házra, amelyben az író a lépcsőn esett el, amikor barátaival a Szerbek, Horvátok és Szlovének Királyságának a megalapítását ünnepelte, este az író homlokzat nagyságnyi képét vetítették ki. Pár száz ember. Matjaž Kmecl beszél. Aztán Cankar szavait Polde Bibič olvassa fel. Aztán egy női kar elénekli a *Hárs kiszöldellt* című borongós dalt. A homályban. Magányos reflektorok alatt. A csökkentett fényű helyen, ahol szinte teljesen a földön úszik a kiengedett gázok ködfelhőcskéje, ahol a levegő CO²-vel telt és fene se tudja még, mivel, hogy a lélegzet mini-

mális és az oxigén hiánya miatt agynak csak az ismeretlen hányadával lehetséges a gondolkodás. Matjaž Kmecl beszédében megemlítette, hogy miként tiltakozott Cankar halálakor a polgármesternél, Ivan Tavčarnál a nyilvános munkások csoportja, mert a városi község I. Cankar eltemetésével kapcsolatosan illetlen kapcsolatba került: hogy miként volt ez a tiltakozás talán a kezdete annak a hosszan tartó vitának a szlovén hatalom és a szlovén kultúra között.

Emlékszem, miként gyűlt össze ugyanezen a téren az első nyári napon több mint tízezer szlovén, akik tiltakoztak egy elfogatás miatt, amit megengedett magának a kormány és a párt szeme láttára a zavaros állambiztonság. Micsoda erő lakozott akkor az emberekben, akik összegyűltek a tüntetésre. Micsoda igazságvágy az elkövetett igazságtalanság miatt, a szemet hunyt játék felett. Nem volt jelen a polgármester, sőt egyetlen szlovén polgármester sem. Nem voltak a közelben. Messziről nézgelődtek.

Eszembe jutott a sötét szlovén Rog³ út. Ott ugyanazokon a helyeken dachau per folyt, mint a nyáron a ljubljana perék. Az utat azért is nevezzük sötétnek, mert a kočevjei Rogra⁴ utal. Ennek a világnak minden szarvában tehát sötét van, mint ahogy az a szarvban szokott lenni.

Amikor tehát az ítélet után a négy fiút kiengedték a börtönből, a felháborodás görcsös kitörésében, örömmel keveredve, a széteszló tömeg közt, láttam egy fiút, aki ezt kiáltotta: HOL VAN KUČAN, és mint egy kopja verődött a puszta előcsarnokba, amit a per teljes ideje alatt két mozdulatlan ór őrzött és már azok sem voltak ott, csak a sötét, hideg előcsarnok a nap kontrasztja és a kinti forróság miatt. Hol van Kučan?, kiáltott fel és odavetette, mint egy kopját, a halotti előcsarnokba a kardvirágot.

Eszembe jutottak a Szlovén Költőszövetségben lezajlott „állami engedetlenség estéi”. Az emberek, akik minden este eljöttek, izzadtan, hogy szinte ragadt a ruha anyaga a bőrre. Hallgatták az irodalmat, hallgatták az Emberi Jogok Bizottságát. A hatalom időről időre meg nem határozható kijelentéseket küldözgetett magas palotájából, mintha maga is egy kihallgatáson lenne, mintha maga is őrizetbe lenne véve. El tudott rejtőzködni akkor, amikor nem lett volna szabad. Hányszor hivatkozott mindenfajta módszerrel és minden alkalommal ugyanez a hatalom Ivan Cankarra. És így lett az író gondolati nagyága a hatalom előtt megaláztatva, aki saját magát ellenállónak nevezte és kisajátított magának és felemésztett mindent, amit műveiben és gondolataiban hasznavehetőnek vélt, amellyel talán ő előbb számolt le velük.

Mindig jól jön a politikai rizsa közé valamiféle vesszor, valamilyen mondat, az irodalom nemes nyelvével megírva. Hogy élet legyen benne, fűszerül, édesség gyanánt, hisz országunkban a halott költők egyszerre csak hirtelen a nihilizmus furcsa játéka szerint, azoknak a szövetségeseivé válnak, akik mindig újra meg újra bejárják a kipróbált, és majd ismét ugyanennek a végzetnek a játéka szerint, az átkozott politika útját. Nem szeretném megsérteni Kmeclt. Azt hiszem, hogy az ő szándéka tisztességes, hogy nem él vissza az irodalommal, hogy azt nem használja fel banális szándékokra, hogy úgy mondjam, egyáltalán nem él vele vissza. Hogy annyi jót tesz, mint amennyi az egy CK-tagnak lehetséges.

12. 12. Hétfő

Egy tv-bemondónó szájából hallottam a következő megfogalmazást: „*Ez itt France Prešeren szülőháza, aki számos fontos költői üzenetet írt*”. Dr. France Prešeren költészetét ezentúl dr. France Prešeren Költészeti Üzenetének fogják nevezni. *A brawe new world!*

Az, amit realitásnak nevezek, végtelen számokból áll. Minden szám a maga helyén, valamely időben egy bizonyos eredménnyé számolható ki. Ez az eredmény, szavakba öntve, lehetne megoldás vagy halál. Vagy pedig teljes nullát is jelenthetne. A teljes nulla nem ugyanaz, mint az egyén halála. Például az én halálom. Az én vagy a te (aki most csak gyorsan átfutsz ezeken a szavakon) haláloed jelentheti a reménytelen terhektől való megszabadulást, amiket magamra vettem, a kibogozott csomókat, amiket teljes tudatlanságomban gubancoltam össze. (Ez a csomó, ami számomra megoldhatatlannak tűnik, lesz az, ami majd nézni fogja egy távoli pontból azt, ahogy egy egyszerű gondolattal megoldódik, egyszóval, amit csak úgy melleleg ejtettek ki.)

A teljes nulla azt jelenti, hogy az első ember óta, aki a hátsó lábaira emelkedett, minden el lett rontva, egészen a mai kor emberéig, aki manapság számos dolgot képes elvégezni. Ami nem csak azt jelenti, hogy vissza kellene térni, áttekinteni, megítélni, kijavítani a dolgokat, de hogy minden javítás csak egy újabb hiba lenne.

Az eredmény persze lehet tiszta fényesség. A felismerés világossága. Ebből a térségből egy másik térségbe való kijutás, ami teljesen átalakult. Megváltozott, de mégse más. Ha ugyanis más lenne, csak egy lenne az emberi utópiák közül. Nem a tökéletesség, hanem ebből a térből egy másfajta térbe való átugrás. Azt hiszem, hogy az a legnehezebb tudat, hogy másfajta tér nem létezik, hanem csak az, amelyben élünk. Ezért a lehetséges eredmény egyre inkább az összesítés, a végesség fagyos fényében mutatkozik meg. És mi van, ha a számok is hazugok? Ha azok az egységek, amelyben megegyeztünk, csak részei az igazi egységnek?

³ Rog = szarv.

⁴ Itt gyilkoltak le a partizánok több ezer honvédő embert, akiket a szövetséges hatalmak szolgáltattak ki a II. világháború után.

Mi értelme van a szónak a világ leplének teljes felfedése esetén?

A szót, amellyel házasságra léptem és annak hűtlensége miatt néha hónapról hónapra elnémulok, azt hiszem, egy titokzatos angyal/ördög majd valamikor, amikor majd eléggé kiérdemlem, megsúgja, talán a fülembé trombitálja. Hogy dobhártyáim megrepednek, hogy nyelvem egy tűzfolyamból fog ordítani, amelyben úgy fogok majd lángolni, mint valami Jan Palach.

Nem ad végleges feleletet a szó. A szó perszel, lassan öl meg, agyam celláinak világegyetemében végtelen hosszan izzik, mielőtt lángra lobbanna. És nem az igazságot mondja el, hanem csak a teljesen gyatra test érzéseit dadogja, ahol szállást kölcsönöztem magamnak.

A számok realitás. Világ, amelyben elveszek, mint egy végtelen labirintusban. Ismerek ugyan néhány rejtjelet, amelyekkel belépek ebbe a világba. Némelyeket papírra kell vetnem. Néha megesis velem, hogy elfelejttem a rejtjeleket. Akkor úgy érzem magam, mintha valami erdőből házak közé érkeztem volna és mindenhez, aminek neve van. Dadogásba kezdek, mert a világ jelei veszélyes jelentésűekké válnak, amelyben én magam is veszélyes vagyok. Míg nem eszembe jutnak a rejtjelek. De persze a rejtjelek nem szavak.

12. 15. Csütörtök

A poljei galéria. A pszichiátriai klinikán megnyitjuk a páciensek képzőművészeti tárlatát. Tomaž Pengov énekel. A közönség többnyire a páciensekből tevődik össze. A közönség áll. Közöttük és a fellépők közt egy keskeny üres hely van. Félkör alakú. A teljes kört a testek alkotják. Természetesen kíváncsian fürkészem az arcokat, akiknek majd olvasni fogok. Itt egyszerre csak azon kapom rajta magam, hogy szinte teljesen a földre szegezem a tekintetem. Tekintetem nem merészel az „ő” szemükkel találkozni. Némelyek közülük feszültek. Körülfogják egymást. Valamit kiáltoznak. Amikor Tomaž befejezi az éneket, odamegy hozzá a legfiatalabb paciens kislány és megcsókolja őt. Sokkal jobban, mint máskor, ma különös érzés üldöz, hogy nincsen olyan versem, ami a helyhez és az időhöz megfelelő lenne. Fejemben válogatott verseim könyvének lapjai közt ide-oda száguldok. A sorok elutasítják egymást. Még mindig határozatlanul olvasom a verset. Miközben olvasom, egy női hangot hallok, amely így szól: „Ez a Mladinska Színházban volt színész.” Miközben olvasok, odajön hozzám a nyugtalan kislányka és megcsókol. Ismét Tomažon van a sor.

Most már meg merem nézni az arcokat. Látom, mi az, amitől félttem: az „ő” arcuk le van csupaszítva. Annyira mezítelen, mint amennyire póre lehet két szerelmes tekintete, amikor teljesen közel egymáshoz egyik a másik szemébe néz. Mi, normális emberek maszkot viselünk, ami egy vékony spanyolfal, amely elválaszt tőlük. Talán valamiféle hívogatót kellene nekik felolvasnom. Egyfajta pár soros rövid verset, ahol minden sor jelentését tekintve vers lenne, de mivel a vers kiáltás lenne, szavak nélkül maradnék. Ha ilyen verseket olvasnák fel nekik, amiket sohasem fogok írni, azt megértenék. Együtt ismételnék a refrént, amely magától keletkezne. És össze lennénk kapcsolva. Ezek a furcsa erők, amikről érzem, hogy milyen töredezetten futkároznak a helyiségben, egyszerre csak egybeforrnának. És én övelük. Egy erővé, egy hanggá, amely mesélne – mit?

Hogyan születik a vers

Vannak pillanatok, amikor minden írásomat meggyűlölöm, amikor minden verssorom, amit valaha írtam, undort kelt bennem, idegesít, úgy érzem magam, mintha börtönbe lennék zárva, amit saját magam építettem, becsuktam magam mögött az ajtót és az ablakon át az örvénybe vettem a kulcsot.

Hogyan születik a vers?

Ez egy többszörösen variálható folyamat, mindenekelőtt az időtartamra kell itt tekintettel lenni. Egy biztos, első az élmény. Voltak olyan viharos élményeim, hogy természetesen nem tudtam kiigazozni rajtuk. Ha az élmény túlságosan nehézkes, akkor abban a pillanatban az arról szóló minden egyes szó értelmetlenné válik. Verset írni egy igazán reménytelen pillanatban, nem valami őszinte dolog. Ez a reménytelenség valójában nem is reménytelenség. Egy ilyesfajta szenvedés nem is szenvedés. Az élménnyel, amely engem nagyon kellemetlenül érint, az alkotásom is, mint életem része, kellemetlen helyzetbe kerül. Aztán megnyugszom. Aztán minden, ami megtörtént, napfényre akar kerülni. Néha annyira eleven képekben tárulnak fel előttem, hogy szinte engem is megrettentenek, vagy a hangok szimfóniájában, amelyek dalolnak, hogy minden hajszálam égnek áll tőlük. Ilyenkor néha nem is akartam írni. Aztán megtörtént, hogy álmodtam egy tájról, amely olyan volt, mintha az én verseimből elevenedett volna meg.

Vannak dolgok, melyeket akkor éltem át, amikor még nagyon fiatal voltam. Ezt az élményt lelkemnek neveztem el, mert úgy maradt meg bennem, mint egy kiterjedés, amelyben teljes életem tükröződik vissza. Kiterjedés, amelyből ezer szem figyel rám és arról beszél, hogy mi a jó és mi a rossz,

egy morális fennsík, ami felügyeli a tetteimet, egy világ, amelyből képzeitemet merítem és a tetekre való látásmódomat.

Élményeim miatt, amelyek mint homályos, félig összedőlt kulissza állnak életem színpadán, írom a verseket. Nem az igazság miatt, hiszen az élet eléggé bonyolult és túlságosan is terjedelmes, hogy az ember képes lenne élete rövid ideje alatt megismerni a róla szóló igazságot, amely abszolút objektív lenne. Az igazság, amit meg akarok gyónni, az enyém, és ezért nem szabad senki számára sem erőszakosnak lennie, senki számára sem lehet lekötelező. Mivel pedig ez az igazság szomorú, tiltakozás van benne, tiltakozás az élet ellen, amilyenek kénytelen voltam azt elfogadni, tiltakozás az emberek ellen, akik megsebeztek a lelkem. Tiltakozás, jóllehet számomra a tiltakozás kellemtelen. Mindez csak úgy magától jön. Elsődleges szándékom pedig a bensőmon való könnyítés és az írással valami fennköltebb értelmet adni az életemnek.

Szinte minden vers, amit hosszabb ideje hordozok magamban, az „*én testem s az én vérem*”. Bente van az ősi törekvés, hogy bizzunk valakiben, a legközvetlenebbül bízni benne, jóllehet erőszakosan. Úgy szólni hozzá, hogy megérezze azt, amit el akartam neki mondani. Hiszen fontosabb az, hogy valaki megérezze a szenvedésemet vagy az örömeimet, a megértés csak mellékes jelentéssel bír. Itt elsősorban a festésnek és a benső ritmusnak szolgáltatom ki magam. Kedvelem a kemény szavakat, erőteljesebben hatnak, mint a lágyak, jóllehet erről még sohasem gondolkodtam el. Egyáltalán sohasem gondolkodtam el az írás mikéntjéről, mert az idő miatt, amelyben éretté váltam és amely tele volt irodalmi frázisokkal, gyűlöltem mindenféle irodalomelméletet és a doktrínákat. Az én írásom módszere a szabadság, amelyet legfőképpen még a saját módszereimmel sem szabad korlátoznom.

Már nyolcéves korom óta szép példákra és metaforákra emlékszem, amelyeket a felnőtt emberektől hallottam, tetszetek a cáromkodások is, nem csak azért, mert a gyerekeknek meg volt tiltva. Mindig vonzott a félelem és a rettegés és minden sötét érzés, azért van ezekből ennyi a verseimben.

Amikor kész a vers, azt szokás szerint már másnap meggyűlölöm. Úgy, ahogy akaratom ellenére mindig meggyűlöltem azt az embert, akiben megbíztam. Talán az ok ugyanaz, vagy talán ez az az ősi megérzés, hogy művem nem sikerült, hogy nem mondtam el mindazt, amit el akartam mondani.

Később megpróbálok megfélekedni a versről (hogy könnyebben írhattam meg a következőt), és még csak azután, egy hosszabb idő elteltével teszek szert egy objektívebb viszonyra a költeménnyel kapcsolatosan. Mindez azokra a versekre vonatkozik, amelyekről azt gondolom, hogy jók. A rossz verseknél természetesen gyorsan felismerem, hogy rosszak.

Más emberek viszonya a vershez épp annyira különböző, mint amennyire az emberek is különbözőek. Többnyire a konkrét pillanatnyi hangulatuktól függ, amikor a verset olvassák. Az ember magához kötődik, és magában kell bízni, különösképpen, ha mint költőt ignorálják, a saját ízlésében. Egyre kevesebb az olyan ember, aki a költészetet megérti, jóllehet a mai költészet semmivel se rosszabb, mint volt bármikor annak előtte. Az embernek nincs ideje, az emberek az örök, néha pedig a már mitikus megélhetéssel vannak elfoglalva. A vers pedig megköveteli a finomság és a kultúra békéjét. Már szörnyűvé válhat az a dolog, hogy csak a költők olvasnak verseket, akik félnek a konkurenciától, továbbá a műkritikusok, és mindenekelőtt a szörnyen szerelmesek.

Az igazán lírikus vers egyetlen ember kiáltása. Minél individuálisabb, annál erősebb. A költőnek azt kell megtalálnia, ami csak ő maga, aki még nem volt és nem lesz soha senki más. Ha ez sikerül neki, akkor verse minden ember tulajdona. Az ilyen versben a társadalmi események kellemtelenül sajdulnak fel, kivétel akkor, ha azt a költő saját élményeként éli át, mint ahogy a szerelmet, saját szerencsétlenségünket és saját örömünket szoktuk átérezni. Ilyen esetekben pedig ezek az események sajátos ismertetőjelet kapnak, a személyes szerencsétlenség vagy az öröm vonásait. Költeményé válhatnak. A vers pedig még soha hitelesebben és igazul nem tanúskodott a társadalmi eseményekről, még sohasem oldott meg problémákat, hanem talán csak rájuk mutatott. A vers szuggesztív ereje a szavak zenéjében áll, az érzelmi fennköltségben.

Az ihlet és érzelem nélkül vers, az életre való sztoikus rálátásával pedig már abban a pillanatban elhal, amikor íródik.

„Delo”, 1956 Belgrád

Lukács Zsolt fordításai